

УДК 373.3.091.12+316.624.613.434

DOI: <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2025.31.331539>

Jolanta Flanz, Skierniewice

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9422-888X>

WIEDZA I DZIAŁANIA NAUCZYCIELI PODEJMOWANE WOBEC AGRESYWNYCH ZACHOWAŃ UCZNIÓW W KLASACH I-III SZKOŁY PODSTAWOWEJ

We współczesnych polskich dokumentach oświatowych działalność wychowawczą szkoły zalicza się do podstawowych celów polityki oświatowej państwa, dlatego nauczyciele powinni prowadzić wczesną edukację dzieci w ten sposób, aby zachowywały się one zgodnie ze społecznymi normami. W tym artykule autorka przedstawia wyniki badań dotyczące wiedzy i działań nauczycieli wobec agresywnych zachowań uczniów w klasach I-III szkoły podstawowej. Zbadano: wiedzę nauczycieli na temat agresji uczniów klas 1-3, zachowania agresywne najczęściej przejawiane u tych uczniów, profilaktyczne i interwencyjne działania nauczyciela wobec agresji uczniów, współpracę nauczycieli w szkole w zakresie przeciwdziałania aktom agresji uczniów. Uzyskane wyniki badań są podstawą do podjęcia pilnych działań edukacyjnych skierowanych do nauczycieli, dotyczących ich wiedzy o agresji i pracy z uczniami agresywnymi.

Słowa kluczowe: zachowania agresywne uczniów; wiedza nauczycieli; działania nauczycieli.

Wstęp. Działalność wychowawcza szkoły to jeden z podstawowych celów polityki oświatowej państwa, dlatego w dokumentach ministerialnych zalecono nauczycielom prowadzenie wczesnej edukacji dziecka w ten sposób, aby w zakresie rozwoju społecznego i emocjonalnego osiągnęło ono między innymi:

- świadomość społecznie uznanych wartości,
- umiejętność tworzenia relacji, współdziałania, współpracy z innymi osobami w atmosferze szacunku,
- umiejętność uświadamiania sobie uczuć przeżywanych przez inne osoby z jednoczesną próbą zrozumienia, dlaczego one występują,

- umiejętność dbania o bezpieczeństwo własne i innych uczestników grupy,
- umiejętność przyjmowania konsekwencji swojego postępowania (*Rozporządzenie Ministra Edukacji...*, 2024, s. 7, 28).

Wszelkie trwałe zmiany w emocjonalno-wolicjonalnej sferze osobowości dziecka będą miały szansę zaistnieć tylko wtedy, gdy poczuje się ono w szkole bezpiecznie. Jednym z podstawowych praw człowieka – i ucznia - jest prawo do życia w poczuciu bezpieczeństwa; a nade wszystko w szkole: to prawo do życia bez upokorzeń i ciągłych represji ze strony otoczenia (Olweus, 1998, s. 54).

Zapewnienia dzieciom poczucia bezpieczeństwa oczekują, a wręcz żądają od nauczyciela rodzice tych dzieci. W szczególności dotyczy to dzieci w młodszym wieku szkolnym, które nie poradzą sobie w szkole bez osoby dorosłej. Rodzice posyłając dziecko do szkoły realizują nałożony przez państwo obowiązek szkolny, dlatego logicznym jest oczekiwanie, że nauczyciel jako osoba zaufania publicznego otoczy je wsparciem, opieką, obroni przed sytuacjami niebezpiecznymi, z którymi może ono się w niej zetknąć. Do najczęściej spotykanych przez uczniów aspołecznych zachowań w środowisku szkolnym należy agresja innych uczniów.

Analiza najnowszych badań i publikacji. Pojęcie agresji można rozpatrywać w zakresie różnych dziedzin nauki:

- w ujęciu psychologicznym:

agresja jest działaniem intencjonalnym, ukierunkowanym na zranienie lub sprawienie bólu (Akert i in., 1997, s. 497); jest działaniem zamierzonym, otwartym lub symbolicznym, zorientowanym na wyrządzenie szkody, straty, bólu. (Bandura, Walters, Feschbach, za: Ranschburg, 1993, s. 93).

- w ujęciu socjologicznym:

agresja to zachowanie impulsywne, niejednokrotnie o podłożu frustracyjnym, nacelowane na zadanie bólu, fizycznego lub psychicznego cierpienia, szkody komuś lub sobie (Olechnicki, & Załęcki, 2002, s. 15).

Badacze dodają, że w określonych warunkach agresja może przeradzać się w przemoc. Dzieje się tak wówczas, gdy ofiara agresji doświadcza negatywnych działań ze strony sprawcy agresji przez dłuższy czas (Czemierowska-Koruba, 2015, s. 5).

Badania naukowe wykazały, że ponad połowa badanych uczniów szkół podstawowych potrafiła wskazać osoby stosujące przemoc i

ofiary przemocy, natomiast 20% respondentów jawnie przyznało się do dręczenia kolegów (Kliś, 2000); podobne wskazania uzyskano w późniejszych badaniach uczniów szkół podstawowych i ponadpodstawowych: ponad 25% uczniów wskazywało siebie jako ofiary bądź sprawców dręczenia, ewentualnie odgrywało obie role naprzemiennie, w zależności od sytuacji społecznej (Komendant-Brodowska, Giza-Poleszczuk i Baczek-Dombi, 2011; cyt. za: Kossewska, 2014, s. 4).

Z innych badań wynika, że około 30% dzieci i młodzieży w wieku szkolnym deklaruje doświadczanie przemocy w relacjach z rówieśnikami, a 10-20% przyznaje się do jej stosowania. Prześladowanie wywiera długotrwały negatywny wpływ na stan zdrowia zarówno ofiary, m. in.: obniżenie poczucia własnej wartości, trudności w koncentracji, problemy ze snem, moczenie nocne, bóle głowy i brzucha, akty autoagresji, jak i prześladowcy: wieku dorosłym o wiele częściej angażuje się on w działania aspołeczne, w tym przestępcze (Smith, Sharp, 1994; Smith, 1991, s. 243-248; Olweus, 1993; Surzykiewicz, 2000; cyt. za: Borzucka-Sitkiewicz, 2008, s. 192). Zachowania agresywne dzieci oprócz bardzo silnego, negatywnego wpływu na inne osoby są względnie stabilne w czasie i konsekwentnie stanowią początek poważniejszych trudności, a nawet zaburzeń psychicznych (Grzegorzewska, 2015, s. 484).

Nasilenie zachowań agresywnych u dzieci i młodzieży w dużej mierze zależy od wpływu środowiska szkolnego, ponieważ uczą się one używania agresji w relacjach społecznych od innych osób, szczególnie od osób dla nich znaczących, którymi są kolejno: rodzice, nauczyciele i wychowawcy, a także rówieśnicy (Bandura, Walters, cyt. za: Czerniewska-Koruba, 2015, s. 17).

Badania. W świetle przedstawionych informacji z literatury zasadne wydaje się zgłębienie tematu wiedzy i nauczycielskich działań podejmowanych wobec agresywnego zachowania uczniów niższych klas szkoły podstawowej. W tym celu przeprowadzono badania nauczycieli pracujących w niższych klasach szkoły podstawowej. Badania przeprowadzone w 2020 r. objęły grupę siedemdziesięciu nauczycieli z siedemnastu szkół w powiecie rawskim i skierniewickim województwa łódzkiego. Osoby ankietowane to kobiety wpisujące się we wszystkie stopnie awansu zawodowego. Badania zostały zrealizowane przez studentkę PUSB Sylwię Matysek w ramach pracy licencjackiej napisanej pod kierunkiem autorki. Zastosowano w nich

metodę sondażu diagnostycznego, technikę ankiety. Promotor jest współautorem narzędzia badawczego.

Zbadano: wiedzę nauczycieli na temat agresji uczniów klas 1-3, zachowania agresywne najczęściej przejawiane u tych uczniów, profilaktyczne i interwencyjne działania nauczycieli wobec agresji uczniów, współpracę nauczycieli w szkole w zakresie przeciwdziałania następnym aktom agresji uczniów. Wyniki badań przedstawiono poniżej.

Wiedza nauczycieli na temat agresji uczniów klas I-III. Założono, że nauczyciele – osoby posiadające pedagogiczne, formalne kwalifikacje do podjęcia pracy w szkole posiadają wiedzę dotyczącą zagadnienia agresji, która może wystąpić u uczniów w pierwszym etapie edukacji. Będą umieli zatem rozpoznać charakterystyczne dla niej zaburzenia w społecznych zachowaniach ludzi. Poproszono ich, aby wskazali, jakie zachowania uczniów klas I-III uznają za agresywne. Zaproponowano czternaście przykładów werbalnych i fizycznych zachowań agresywnych. Pytanie miało charakter półotwarty wielokrotnego wyboru. Wyniki badań przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1.

**Wiedza badanych nauczycieli na temat agresji
 wśród uczniów klas 1-3 (N=70)**

Jakie zachowania uczniów klas I-III uznaje Pani za agresywne?	Odpowiedzi nauczycieli	Liczba	Zestawienie procentowe
kopanie		66	10,64
Bicie		64	10,32
popychanie		60	9,68
plucie w twarz		56	9,03
przezywanie		54	8,71
niszczenie rzeczy osoby atakowanej		51	8,23
wyśmiewanie		44	7,10
wyrywanie drugiej osobie przedmiotu z rąk		41	6,61
ośmieszanie		41	6,61
szczypanie		37	5,97
straszenie drugiej osoby		37	5,97
przedrzeźnianie		30	4,84
robienie niestosownych min		20	3,23
płacz, tupanie nogami		17	2,74
inne, jakie		2	0,32
Razem		620	100,00

Źródło: badania własne

Uzyskane dane empiryczne budzą głęboki niepokój. Żadne z przedstawionych zachowań nie zostało ujęte jako agresja przez wszystkich nauczycieli; nawet tak drastyczne jak kopanie (64 odpowiedzi), bicie (60) czy plucie w twarz (56). Nie wiadomo, jaka jest przyczyna takiego stanu rzeczy: wydaje się, że może nią być bagatelizowanie uczniowskich zachowań agresywnych przez nauczycieli lub ich obojętność na dziecięce postawy społeczne.

Cztery formy agresji uczniów, które uzyskały największą liczbę wskazań (39,67%) dotyczyły agresji fizycznej. Agresję słowną, niszczącą również psychikę człowieka, taką jak: przezywanie, wyśmiewanie, ośmieszanie, straszenie drugiej osoby kwalifikuje jako zachowania społeczne odpowiednio: 54, 44, 41, 37 badanych co stanowi 28,39% ogółu wskazań. Oznacza to, że nauczyciele, którzy nie traktują takich zachowań uczniowskich jako agresywne, prawdopodobnie będą zwlekali z udzieleniem ofiarom pomocy a sprawcom dadzą społeczne przyzwolenie na dalsze stosowanie przemocy.

Zachowania agresywne najczęściej przejawiane przez uczniów klas I-III. Nauczycieli zapytano o zachowania agresywne, które najczęściej przejawiają uczniowie niższych klas szkoły podstawowej. Spodziewano się, że respondenci najbardziej będą zauważać takie społeczne zachowania, które w najwyższym stopniu zaliczają do form agresji.

Zaproponowano czternaście przykładów zachowań agresywnych, takich samych jak w poprzednim pytaniu. Pytanie miało charakter półotwarty wielokrotnego wyboru. Wyniki badań przedstawiono w tabeli 2.

Tabela 2.

Zachowania agresywne najczęściej przejawiane przez uczniów klas 1-3

Odpowiedzi nauczycieli Jakie zachowania agresywne najczęściej przejawiają uczniowie w szkole?	Liczba	Zestawienie procentowe
popychanie	55	14,02
kopanie	47	10,32
przezywanie	47	9,68
bicie	33	9,03
wyśmiewanie	31	8,71
wyrywanie drugiej osobie przedmiotu z rąk	25	8,23
Szczypanie	19	7,10
Przedrzeźnianie	18	6,61

ośmieszanie	15	6,61
robienie niestosownych min	15	5,97
niszczenie rzeczy osoby atakowanej	11	5,97
plucie w twarz	9	4,84
straszenie drugiej osoby	5	3,23
plącz, tupanie nogami	5	2,74
inne, jakie	0	0,32
Razem	335	100,00

Źródło: badania własne

Z zebranych danych wynika, że najczęstszymi formami agresji wśród uczniów w klasach I-III, którą zauważają respondenci jest agresja fizyczna: popychanie, kopanie, bicie oraz słowna: przezywanie (odpowiednio 1, 2, 4 i 3 miejsce w wyborach). W dalszej kolejności obie formy agresji wymieniane są naprzemiennie. Można zauważyć tendencję, że w pierwszych czterech wskazaniach wiedza nauczycieli na temat zachowań agresywnych jest wysoce zbieżna z częstotliwością ich występowania w szkole. Można zatem zakładać, że nauczyciele zauważają te formy agresji, na które najbardziej są wyczuleni. Spodziewać się również można, że przy ich występowaniu szybciej zareagują i udzielą dzieciom pomocy. Ankietowani zauważają, że stosunkowo często uczniowie przejawiają w szkole takie zachowania, jak: wyśmiewanie, wyrywanie drugiej osobie przedmiotów z rąk, szczypanie, przedrzeźnianie (odpowiednio: 5, 6, 7, 8 miejsce we wskazaniach), ale w ewidentnie mniejszej liczbie zaliczają je do zachowań agresywnych. Fakt ten może powodować niebezpieczne sytuacje, że nie udzielą ofierze agresji wsparcia na czas. Trudno oczekiwać, że pedagogzy w wystarczającym stopniu zareagują na zachowania, co do których społeczności sami nie są przekonani.

Profilaktyczne działania nauczycieli wobec agresji uczniów. W badaniach próbowano wyodrębnić czynności o charakterze profilaktycznym, jakie podejmują nauczyciele wobec dzieci w klasach I-III, aby zapobiegać ich agresywnym zachowaniom. W tym celu poproszono ankietowanych o wskazanie spośród siedmiu lub zaproponowanie takich działań. Pytanie miało charakter wielokrotnego wyboru. Wyniki przedstawiono w tabeli 3.

Tabela 3.

Profilaktyczne działania nauczycieli wobec agresji uczniów

Jakie działania Pani podejmuje, aby zapobiegać agresji wśród uczniów klas 1-3?	Liczba	Zestawienie procentowe
rozmowy z uczniami na temat agresji	69	23,87
stworzenie pozytywnego środowiska w szkole, ustalenie zasad, których uczniowie mają przestrzegać	52	17,99
utrzymywanie pozytywnych relacji z uczniami	47	16,26
nagradzanie uczniów za ich dobre zachowania	41	14,19
pedagogizacja rodziców	34	11,76
wprowadzenie dyscypliny	29	10,03
organizacja apeli dotyczących agresji	13	4,50
inne, jakie	4	1,38
Razem	289	100,00

Źródło: badania własne

Wyniki przeprowadzonych badań napawają optymizmem. Prawie wszyscy badani nauczyciele (69 osób, szkoda, że nie wszyscy) rozmawiają z uczniami na temat agresji aby zapobiec takim zachowaniom. Prawie 75% badanych osób respondentów dba o tworzenie pozytywnego środowiska w szkole i ustala (mam nadzieję, że wspólnie z uczniami) zasady, których mają oni przestrzegać. To mocne wskazanie, które poparte jest sporą liczbą wyborów (67,14% badanych, 16,26% ogółu wskazań), mówiących o tym, że respondenci dbają o utrzymywanie pozytywnych relacji z uczniami. Wydaje się, że jest to proces ciągły, który wymaga nieustannego zaangażowania wychowawczego respondentów. Ponad połowa badanych (58,57%) nagradza uczniów za ich dobre zachowania. Można zatem stwierdzić, że profilaktyczne działania nauczycieli wobec ewentualnych agresywnych zachowań uczniowskich koncentrują się na działaniach zgodnych z zaleceniami psychologii poznawczej, polegającymi na kształtowaniu własnych chęci, preferencji dzieci do zachowania się zgodnego z normami społecznymi. Uzupełniają je działaniami preferowanymi przez behawiorystów, zwolenników stosowania wobec jednostki wzmocnień o charakterze zewnętrznym. Można przyjąć, że gros działań nauczycieli jest skierowanych na pozytywne, wspierające kontakty z uczniami (72,31% ogółu wskazań). Aby zapobiegać wystąpieniu

agresji w szkole preferują oni kształtowanie postaw uczniowskich oparte na dobrowolności zachowań a nie na stosowaniu środków przymusu, dyscypliny. Szkoda, że niespełna połowa ankietowanych (48,57%) zaznacza, że rozmawia i poszerza wiedzę rodziców tych dzieci dotyczącą problematyki agresji rezygnując pośrednio ze wsparcia środowiska domowego w podejmowaniu wspólnych, ujednoliconych działań wychowawczych w tym zakresie.

Interwencyjne działania nauczycieli wobec aktów uczniowskiej agresji. Nauczyciel w szkole podejmuje nie tylko profilaktyczne czynności wychowawcze aby zapobiec uczniowskim zachowaniom agresywnym; powinien też reagować na akty agresji skoro się one w szkole pojawiają. Przeanalizowano zatem działania pedagogów o charakterze interwencyjnym, jakie podejmują oni wobec aktów uczniowskiej agresji. Pytanie miało charakter otwarty, respondenci mogli udzielić swobodnych odpowiedzi. Wyniki badań przedstawiono w tabeli 4.

Tabela 4.

Interwencyjne działania nauczycieli wobec aktów uczniowskiej agresji

Odpowiedzi nauczycieli	Liczba	Zestawienie procentowe
Jakie działania podejmuje Pani wobec aktu uczniowskiej agresji?		
indywidualne rozmowy z agresorem o sytuacji agresywnej	53	33,12
spotkanie i rozmowy indywidualne z rodzicami ucznia agresywnego	36	22,50
konsultacje ze specjalistami: pedagog szkolny	20	12,5
natychmiastowe przerwanie agresywnego zachowania	14	8,75
wyciąganie konsekwencji ze złego zachowania- negatywna ocena z zachowania	11	6,88
wezwanie dyrekcji	10	6,25
pedagogizacja rodziców	5	3,13
organizacja apeli dotycząca agresji uczniów klas 1-3	4	2,50
rozmowa z ofiarą, sprawdzenie źródła agresji, współpraca z poradnią psychologiczno-pedagogiczną, współpraca z rodzicami	1	0,62
Razem	160	100,00

Źródło: badania własne

Z zebranych informacji wynika, że działania nauczycieli obejmują głównie sprawcę agresji a incydentalnie ofiarę. Proporcje odpowiedzi respondentów dotyczące rozmów ze stronami konfliktów 53:1 mówią same za siebie. Oznacza to, że nauczyciele praktycznie nie udzielają wsparcia i pomocy dziecku poszkodowanemu, a całą energię kierują na pracę z agresorem i jego otoczeniem. Trochę więcej, niż połowa ankietowanych decyduje się na rozmowę z rodzicami sprawców agresji, prawdopodobnie oczekując interwencji rodzicielskich skutkujących poprawą zachowania agresora. Niemal co trzeci z badanych konsultuje się w tych sprawach ze szkolnymi specjalistami: psychologiem, pedagogiem; co siódmy wzywa na pomoc dyrekcję co sugeruje, że akty agresji u uczniów w klasach 1-3 muszą przybierać drastyczną formę. Tylko 20% badanych deklaruje, że natychmiast przerywa negatywne zachowania dzieci co oznacza zapewne, że nauczyciele dowiadują się o agresji już po fakcie. Zaledwie 15,71% respondentów decyduje się na wyciąganie innych konsekwencji wobec agresora; zazwyczaj jest to negatywna ocena z zachowania. Pedagogizacja rodziców ma tu charakter marginalny. Niestety, w badanych szkołach dzieci-ofiary agresywnych zachowań innych uczniów nikną, są niewidzialne dla dorosłych. Nikt się nimi nie zajmuje.

Współpraca nauczycieli w szkole w zakresie przeciwdziałania agresji uczniów. Celem badań było również uzyskanie wiedzy dotyczącej tego z kim i w jaki sposób nauczyciele współpracują aby przeciwdziałać agresji uczniów. Respondentom zaproponowano pytanie półotwarte wielokrotnego wyboru, w którym mogli podawać sposoby współpracy. Wyniki przedstawia tabela 5.

Tabela 5.

Współpraca nauczycieli w szkole w zakresie przeciwdziałania agresji uczniów

Odpowiedzi nauczycieli		Liczba	Zestawienie procentowe
Z kim i w jaki sposób współpracuje Pani w celu przeciwdziałania agresji uczniów?			
z rodzicami, poprzez	Rozmowy	64	16,37
	Współpracę	29	7,41
	Pedagogizację	19	4,85
	rozmowy	30	7,67

z psychologiem, poprzez	wysłanie ucznia na indywidualną rozmowę	23	5,88
	prośbę o pomoc	15	3,83
	wysłanie ucznia agresywnego na zajęcia	13	3,32
	Współpracę	8	2,04
z poradnią psychologiczno- pedagogiczną, poprzez	skierowanie ucznia agresywnego na badania	29	7,41
	umówienie rodzicom ucznia agresywnego spotkania w poradni	17	4,34
	stały kontakt, stosowanie się do zaleceń poradni	15	3,83
	uczestnictwo nauczycieli w szkoleniach	11	2,81
z innymi nauczycielami, poprzez	Rozmowy	31	7,92
	wymianę sposobów współpracy z uczniem agresywnym	18	4,60
	prośba o poradę	12	3,06
brak współpracy, indywidualne rozwiązywanie problemów, poprzez	indywidualne rozmowy z uczniem	37	9,46
	rozmowy z całą klasą na temat agresji	20	5,11
Razem		391	100,00

Źródło: badania własne

Analiza wyników dowodzi, że nauczyciele aby przeciwdziałać wystąpieniu agresji u uczniów najczęściej współpracują z rodzicami tych dzieci (28,64 wskazań). Jako sposoby współpracy wymieniają rozmowy, samą współpracę i pedagogizację. Nie precyzują, jaki charakter mają rozmowy; w świetle następnych wyborów można przypuszczać, że koncentrują się na poinformowaniu rodziców o aspołecznym zachowaniu dziecka i poszukiwaniu rozwiązania, a być może scedowaniu tych poszukiwań na nich właśnie. Niewielu z nich podkreśla współpracę z rodzicami zakładającą partnerskie kontakty, wspólnie podejmowane działania wychowawcze. Ponad 1/3 respondentów wymienia pedagogizację rodziców; szkoda, że prawdopodobnie dopiero po zachowaniach agresywnych ich dzieci.

Na drugim miejscu respondenci deklarują współpracę z psychologiem szkolnym najczęściej poprzez rozmowy dotyczące trudnej sytuacji lub poprzez wysyłanie agresywnego ucznia na indywidualną

rozmowę, prawdopodobnie jednorazową, ponieważ tylko 13 z nich dodaje, że posyła uczniów na zajęcia (terapię). Zaledwie w 15 wskazaniach nauczyciele przyznają, że proszą psychologa o pomoc nie precyzując o jaką (dla agresora?, dla siebie?). Incydentalnie deklarują regularną współpracę, która zakłada wielokrotność ich spotkań ze specjalistą. Odnoszę wrażenie, że kontaktom z psychologiem szkolnym przypisują rolę tylko interwencyjną; nie podejmują wspólnych działań. Być może obawiają się wglądu we własne sposoby prowadzenia dziecka w szkole.

Jako podmiot, z którym współpracują aby przeciwdziałać agresji uczniów respondenci wymieniają również poradnię psychologiczno-pedagogiczną. Kontakty polegają głównie na kierowaniu do poradni uczniów agresywnych, rzadziej na umówieniu takiego spotkania rodzicom. Tylko w 11 wskazaniach deklarują udział w szkoleniach podnoszących ich kompetencje. Ostatnimi osobami, z którymi ankietowani współpracują przy zapobieganiu/eliminowaniu/osłabianiu zachowań agresywnych uczniów, są inni nauczyciele. Współpraca ta ma postać rozmów o charakterze ogólnym; niemal o połowę spada liczba respondentów, którzy wymieniają się swoimi sposobami na współpracę z uczniem agresywnym, a tylko w 12 wskazaniach udają się do innych pedagogów po porady. Uzyskane wyniki świadczą o tym, że nauczyciele nie ujawniają wprost swoich kłopotów wychowawczych kolegom/koleżankom z pracy. Być może obawiają się krytyki i negatywnej oceny.

Badani udzielili również zaskakujących odpowiedzi informujących o tym, że nie współpracują z innymi przy przeciwdziałaniu przejawom agresji uczniowskiej. Oznajmili, że radzą sobie w tej kwestii sami, głównie rozmawiając indywidualnie z agresorem, lub z całą klasą o agresji. Dane te pozwalają przypuszczać, że albo badani oceniają wysoko swoje kompetencje wychowawcze, albo czują się zagrożeni lub osamotnieni w swoich działaniach, albo nie wierzą w skuteczność współpracy.

Podsumowanie. Przedstawione wyniki badań upoważniają do wyprowadzenia następujących wniosków:

1. Nauczyciele kojarzą zachowania agresywne uczniów głównie z agresją fizyczną i takie zachowania zauważają przede wszystkim w

szkole. Mniejsze znaczenie przywiązują do agresji psychicznej dzieci, co może skutkować nieodpowiednią pomocą udzielaną ofiarom agresji i utrwalaniem zachowań przemocowych szkolnych agresorów.

2. Działania profilaktyczne w zakresie agresji koncentrują na rozmowach i dobrych relacjach z uczniami, stworzeniu odpowiedniej atmosfery w klasie.

3. Podejmują działania interwencyjne obejmujące przede wszystkim sprawcę agresji, rzadko ofiarę.

4. Przy rozwiązywaniu problemów związanych z agresywnym zachowaniem uczniów współpracują głównie z rodzicami tych dzieci, w znacznej mierze pomijając specjalistów.

Uzyskane wyniki badań są podstawą do określenia rekomendacji, czyli podjęcia pilnych działań edukacyjnych skierowanych do nauczycieli, dotyczących ich wiedzy o agresji i pracy z uczniami z przejawami zachowań agresywnych.

Bibliografia

- Akert, R. M., Aronson, E., & Wilson, T. D. (1997). *Psychologia społeczna, serce i umysł*. Poznań: Wyd. Zysk i S-Ka.
- Borzucka-Sitkiewicz, K. (2008). Agresja jako zachowanie społeczne. *Chowanna*, 2, 191-201.
- Czemierowska-Koruba, E. (2015). *Agresja i przemoc w szkole*. Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji.
- Grzegorzewska, I. (2015). Zachowania agresywne dzieci i młodzieży: Ujęcie kliniczno-rozwojowe. *Polskie Forum Psychologiczne*, 20, 4, 484-498. Retrieved from https://pfp.ukw.edu.pl/archive/article-full/259/grzegorzewska_zachowania_agresywne/
- Kossewska, J. (2014) Dziecięca agresja a umiejętność mentalizowania. *Edukacja*, 2 (127), 21-36. Retrieved from <https://jbc.bj.uj.edu.pl/Content/409065/PDF/2-2-kossewska-dziecieca-agresja-a-mentalizowanie.pdf>
- Olechnicki, K., & Załęcki, P. (2002). *Słownik socjologiczny*. Toruń: Graffiti BC
- Olweus, D. (1998). *Mobbing – fala przemocy w szkole: Jak ją powstrzymać?* Warszawa: Jacek Santorski & Co.
- Ransburg, J. (1993). *Lęk, gniew, agresja*. Warszawa: WsiP.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji z dnia 28 czerwca 2024 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej. DZ. U. z 2024 r., poz. 996. (2024).

Jolanta Flanz

KNOWLEDGE AND ACTIONS OF TEACHERS TAKEN IN THE FACE OF AGGRESSIVE BEHAVIOR OF STUDENTS IN GRADES 1-3 OF PRIMARY SCHOOL

In contemporary Polish academic documents, the pedagogical activity of the school is included among the principal goals of the state's educational policy. Therefore, teachers should conduct early education of children so they behave according to social norms. In this article, the author presents the research results on teachers' knowledge and actions towards students' aggressive behaviour in grades 1-3 of primary school. The following issues were examined: teachers' knowledge about the aggression of students in grades 1-3, aggressive behaviour most often manifested in these students, preventive and interventional actions of teachers towards the aggression of students, and cooperation of teachers at school in the scope of counteracting acts of aggression of students. The obtained research results seem to be a reason to undertake urgent educational actions addressed to teachers, regarding their knowledge of aggression and work with aggressive students.

Keywords: *students' aggressive behaviour; teachers' knowledge; teachers' actions.*

Йоланта Фланц

ЗНАННЯ ТА ДІЇ ВЧИТЕЛІВ У СИТУАЦІЯХ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ УЧНІВ 1-3 КЛАСІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

В експериментальній статті зацентровано увагу на тому, що згідно з польськими академічними документами вчителі мають здійснювати раннє навчання дітей так, щоб вони поведилися відповідно до соціальних норм. Авторка представляє результати дослідження щодо виявлення стану знань і дій учителів щодо агресивної поведінки учнів 1-3 класів початкової школи. Було схарактеризовано: знання вчителів про агресію учнів 1-3 класів; агресивну поведінку, що найчастіше проявляється в учнів; превентивні та інтервенційні дії вчителів щодо агресії школярів; а також співпрацю вчителів у школі з метою протидії проявам агресії дітей. Констатовано, що вчителі пов'язують агресивну поведінку учнів переважно з фізичною агресією, однак надають меншого значення психологічній агресії дітей, що може призвести до надання неналежної допомоги жертвам агресії та утвердження насильницької поведінки агресорів. Виявлено, що профілактичні заходи щодо запобігання агресії – це переважно комунікація та добрі взаємини з учнями, забезпечення сприятливого психологічного клімату в класі. З'ясовано, що під час вирішення проблем, пов'язаних з агресивною поведінкою учнів, учителі переважно співпрацюють з батьками цих дітей, значною мірою минаючи фахівців. Отримані результати дослідження є основою для розробки рекомендацій, зокрема щодо вживання нагальних освітніх заходів, спрямованих на вчителів, на забезпечення їх знаннями з теорії і практики запобігання і подолання агресивної поведінки учнів.

Ключові слова: *агресивна поведінка учнів; знання вчителів; дії вчителів.*

Одержано 09.04.2025 р. Рекомендовано до друку 12.05.2025 р. Оприлюднено 03.06.2025 р.
